

ترکیب بندی در سطر نویسی

در جلسات گذشته، تا حدودی با سطر نویسی که یکی از ساده ترین و رایجترین قالبها در خوشنویسی است آشنا شدید و عملاً چند سطر را ترکیب بندی و خوشنویسی کردید. در این جلسه پیرامون نحوه ترکیب بندی و چگونگی انتخاب کشیده‌ها در سطر نویسی، مطالب بیشتری خواهید آموخت.

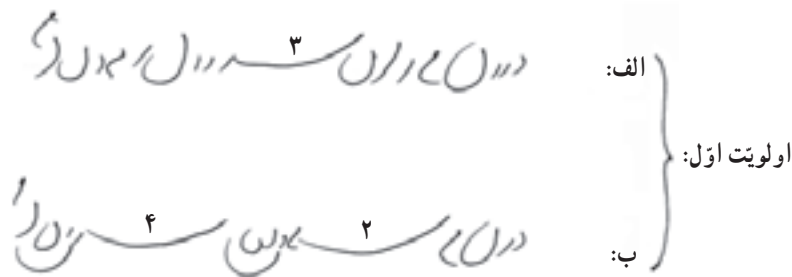
زیبایی و چشم نوازی یک سطر به عوامل متعددی بستگی دارد که در جلسه ششم، چهار اصل اولیه (یعنی، رعایت قواعد در تک تک اجزای سطر، ایجاد فاصله‌های یکنواخت مابین آنها، قرار دادن اجزای سطر در جایگاه مقرر بر خط زمینه و صعود آخرین جزء سطر) را آموختیم. اما نمی‌توان تنها با رعایت این چهار اصل به ترکیب بندی صحیح و زیبا دست یافت. مهمترین اصل، علاوه بر اصول یاد شده، در ترکیب بندی یک سطر اصل تعادل است. بدین معنی که اگر سطر را به وسیله یک خط عمودی از وسط به دو قسمت مساوی تقسیم کنیم، دو طرف از نظر سبکی و سنگینی هموزن باشند، ساده ترین روش برای ایجاد تعادل در سطر نویسی استفاده از تقارن است. در سرمشقهای سطر نویسی جلسات گذشته دیدیم که کشیده‌ها نقش اصلی و اساسی در ایجاد تعادل و تقارن یک سطر ایفا می‌کنند. به همین دلیل، انتخاب درست کشیده‌ها و قرار دادن آنها در جایگاه مناسب سطر مهمترین مرحله ترکیب بندی در سطر نویسی است.

برای آنکه بتوانیم کشیده‌ها را به درستی انتخاب کنیم و آنها را در جایگاه مناسبی قرار دهیم و در نهایت به ترکیب بندی زیبا و چشم نوازی در سطر دست یابیم، ابتدا سطر را به ۵ قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم و هر قسمت را با شماره‌ای مشخص می‌سازیم (نمونه ۱-۱۶).

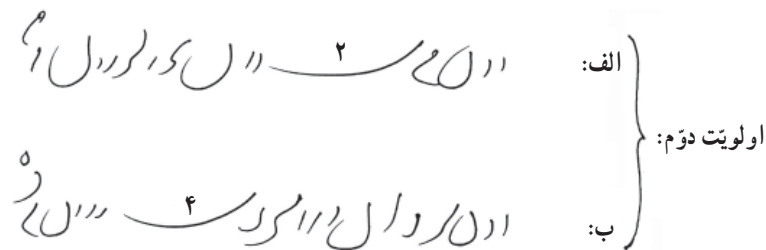
نمونه ۱-۱۶

حال بهترین حالت‌های انتخاب کشیده یا کشیده‌ها را در سطر که با استفاده از خطوط ساده، به ترتیب اولویت، بر روی مناطق پنجگانه سطر نمایش داده شده است با دقت مورد مطالعه و بررسی قرار دهید و به خاطر بسپارید (نمونه ۲-۱۶).

نمونه ۲-۱۶

همانطور که در دو حالت الف و ب (نمونه ۲-۱۶) مشاهده می‌شود بهترین قسمت از سطر برای یک کشیده، منطقه ۳ یعنی وسط سطر و برای دو کشیده، منطقه ۲ و ۴ می‌باشد. اگر جمله یا مصرعی که می‌باید در قالب سطرنویسی اجرا شود، قابلیت و امکان ترکیب‌بندی در دو حالت اولویت اول را نداشت به ناچار باید از اولویت دوم در انتخاب کشیده‌ها استفاده کرد (نمونه ۳-۱۶).

نمونه ۳-۱۶

نکته: انتخاب کشیده در اول سطر (منطقه ۱)، و آخر سطر (منطقه ۵) در قالبهای سطرنویسی جایز نیست؛ چرا که این نوع ترکیب‌بندی، تعادل سطر را به هم می‌ریزد و چشم را آزار می‌دهد.

توضیح: بدیهی است که راهکارهای فوق برای قالب سطرنویسی توصیه شده است. یک عبارت کوتاه و مصرعی شعر را می‌توان در قالبهای گوناگون و متنوع از قبیل ترکیب‌بندی در مستطیل، بیضی، سطر مایل، سطر منحنی صعودی و... نیز اجرا کرد که ایجاد تعادل و ریتم در هر کدام با روشهای متفاوت و متعددی صورت می‌پذیرد. همچنین، برخی سطرها از وجود کلماتی که قابلیت کشیده نوشتن را دارند عاری هستند. در این گونه موارد نیز باید به ترکیب‌بندیهای ابتکاری روی آورد.

تصویر ۱-۱۶- ترکیب‌بندی سطر باگردیها - اسماعیل رشوند (معاصر) - قلم و مرکب - ۱۸×۳۶cm

نحوه انتخاب ۳ کشیده در یک سطر

در برخی موارد می‌توان ۳ کشیده در یک سطر انتخاب کرد. در این گونه موارد، بهتر است سطر را به ۷ قسمت مساوی تقسیم کنیم و منطقه‌های ۲، ۴ و ۶ را برای کشیده نوشتن برگزینیم (نمونه ۴-۱۶).

سه کشیده در یک سطر:

در ۲ در ۴ در ۶

نمونه ۴-۱۶

تمرین منزل

از کتابهای خوشنویسی و منابع دیگر، به گونه‌ای ۶ نمونه سطر نویسی انتخاب کنید که هر سطر نمایانگر یکی از حالت‌های اولویت ۱ (۲ سطر)، اولویت ۲ (۲ سطر) و ۳ کشیده در یک سطر باشند. سپس از آنها فتوکپی تهیه کرده، ترکیب‌بندی هر سطر را با خطوط ساده نمایش دهید و منطقه‌های کشیده را با شماره مربوط مشخص کنید.

تصویر ۲-۱۶- نستعلیق سوره حمد - میرعماد - (قرن ۱۱ هـ) - ۱۶/۷×۷/۷cm

تمرینات کارگاهی

- ۱- عبارت «توانا بود هر که دانا بود» را در یکی از حالات اولویت ۱ ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.
- ۲- عبارت «با یار آشنا سخن آشنا بگو» را در یکی از حالات اولویت ۱ ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.

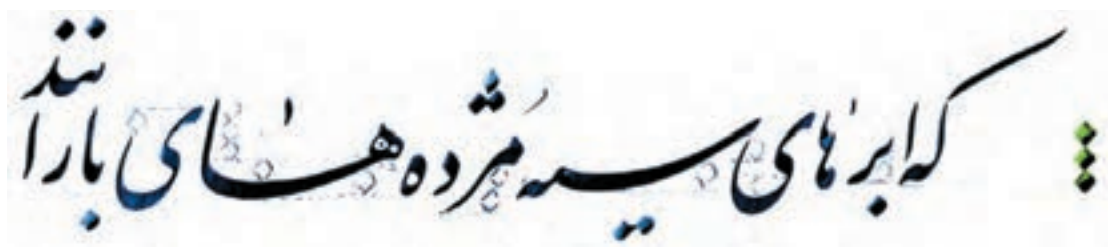
سطر نویسی

با توجه به حالت‌های مختلف انتخاب کشیده در سطر نویسی، که در جلسه قبل با خطوط ساده نمایش داده شده بود، در این جلسه نمونه‌هایی برای هر یک به عنوان سرمشق ارائه می‌شود (نمونه‌های ۱-۱۷ و ۲-۱۷).

نمونه ۱-۱۷

در سرمشق (نمونه ۱-۱۷) چه تمهیداتی به کار گرفته شده است تا کشیده «سر» در وسط سطر قرار گیرد؟

نمونه ۲-۱۷

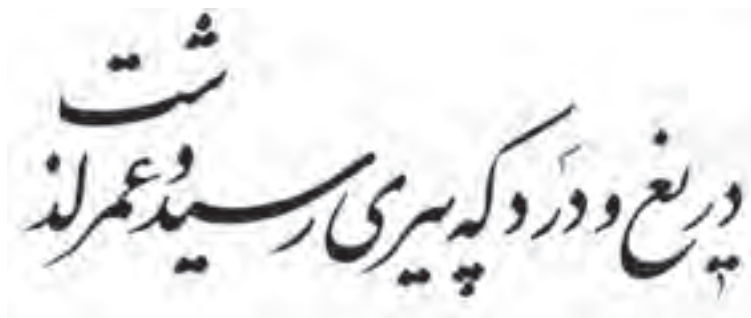
در سرمشق نمونه (۲-۱۷)، کدام اجزا مهمترین نقش را در ایجاد تعادل و تقارن در کل سطر ایفا کرده‌اند؟ در این قسمت چند نمونه از سطر نویسی استادان معاصر را از نظر ترکیب بندی مورد مطالعه و بحث و بررسی قرار می‌دهیم تا بیش از پیش، با انواع ترکیب بندی در سطر آشنایی یافته، روشهای گوناگون ایجاد تعادل و زیبایی در سطر نویسی را بهتر بشناسیم.

نمونه ۳-۱۷ - خط استاد امیرخانی

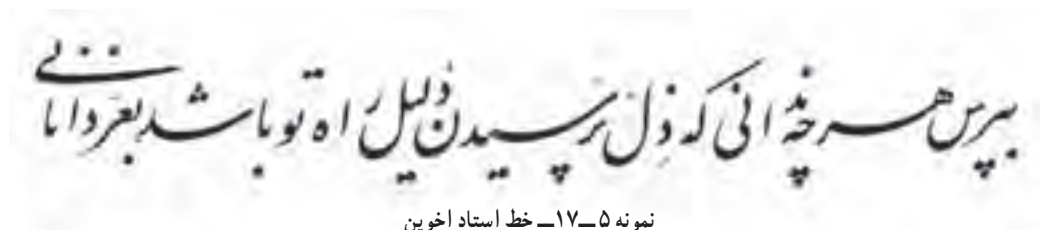
در نمونه (۳-۱۷) شکل «الف» در کلمه خواست عمداً بالاتر از جایگاه اصلی اش در خط زمینه قرار گرفته است. آیا دلیل آن را می‌دانید؟

در نمونه (۳-۱۷) بر حرکت ضمّه و تشدید کلمه «مُدّعی» تأکید شده است. از نظر بصری قرار دادن این حرکات در ایجاد تعادل کلی سطر، چه نقشی ایفا می کند؟

نمونه ۴-۱۷- خط استاد امیرخانی

در سرمشق نمونه (۴-۱۷) به نقطه های کلمه دریغ و جایگاه آنها توجه کنید و توضیح دهید چرا ۲ نقطه «پ» در زیر حرف «د» قرار گرفته است؟

نمونه ۵-۱۷- خط استاد اخوین

به جایگاه ۳ کشیده اصلی در سرمشق نمونه (۵-۱۷) که در منطقه های ۲، ۴ و ۶ قرار گرفته اند توجه کنید و توضیح دهید چه تمهیداتی در ترکیب بندی این سطر به کار رفته تا کل سطر از تعادل و آهنگ مناسبی برخوردار شود؟

توضیح دهید که برای کاستن از طول سطر، چه تدابیری در ترکیب بندی این سطر به کار رفته است؟

تمرین منزل

عبارت: «با پاداش دادن به نیکوکار، بدکار را بیزار» را که از فرموده های گوهر بار امام علی (ع) است، در کاغذی مرغوب و مناسب خوشنویسی کنید تا بهترین نمونه ها به وسیله هنرآموز محترم انتخاب و در محل های مناسبی از آموزشگاه نصب شود.

تمرینات کارگاهی

- ۱- سرمشق نمونه (۲-۱۷) را با انتخاب یک کشیده، ترکیب بندی و خوشنویسی کنید.
- ۲- از روی سرمشقهای این جلسه ۲ بار خوشنویسی کنید.

سطر نویسی

در این جلسه ۲ سرمشق در قالب سطر نویسی برای مطالعه، بررسی و تمرین ارائه شده است که هر کدام را به طور جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم.

سرمشق الف (نمونه ۱-۱۸)

در این سرمشق، همانطور که مشاهده می‌شود، وجود ۲ کشیده و ۲ گردی در دو طرف سطر، موجب شده است که تقارن و تعادل در کل سطر ایجاد گردد. کشیده‌ها در منطقه‌های ۲ و ۴ قرار گرفته و به سطر آهنگی آرام و ملایم داده‌اند: به طوری که چشم از ابتدا تا انتهای سطر در یک خط افقی با موج ملایم و نرم حرکت می‌کند و از دیدن و خواندن آن احساس آرامش به انسان دست می‌دهد. اغلب سطرهای متعادل و متقارنی که همانند این سطر دارای ترکیب بندی ساده‌ای هستند این ویژگی را دارند.

نمونه ۱-۱۸

سرمشق ب (نمونه ۲-۱۸)

این سرمشق با سرمشق الف، از جهت ترکیب بندی و شکل کلی کاملاً متفاوت است در این سرمشق برخلاف سرمشق اول نگاه ما، به طور افقی در سطر حرکت نمی‌کند بلکه این حرکت تقریباً به صورت زیگزاگ با موجهای بلند است و احساسی که بعد از دیدن و خواندن آن به ما دست می‌دهد نوعی احساس شادی و میل به تحرک است. با این همه، هر دو سرمشق دارای تعادل هستند.

نمونه ۲-۱۸

همانطور که مشاهده کردید، انواع ترکیب بندیها می توانند احساسات مختلفی را در بیننده ایجاد کنند. به همین دلیل شناخت ویژگیهای بصری ترکیب بندیها می تواند خوشنویس را در جهت بیان احساس و اندیشه اش یاری دهد.

تمرین منزل

عبارت «با دوستان مروت، با دشمنان مدارا» را در یک سطر خوشنویسی کنید. سپس آن را از جهت ترکیب بندی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده، در صفحه ای توضیح دهید.

تمرینات کارگاهی

۱- از روی سرمشق الف، سه بار تمرین کنید.

۲- از روی سرمشق ب، سه بار تمرین کنید.

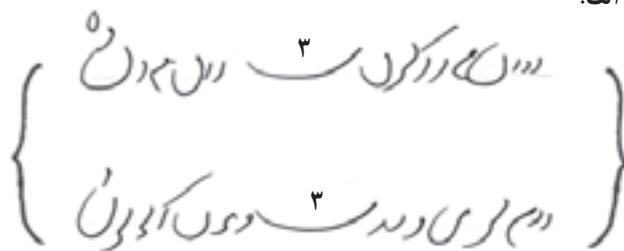
تصویر ۱- ۱۸- نقاشیخط (ترکیب بندی عمودی - تعادل در رنگ و فرم) -
اسماعیل رشوند (معاصر) - قلم و مرکب - ۵۰×۷۰cm

ترکیب بندی در دو سطرها

یکی دیگر از قالبهای رایج در خوشنویسی، بویژه خوشنویسی نستعلیق، قالب دو سطر است. در این قالب، دوسطر را که معمولاً ۲ مصرع از یک بیت می باشد، بر روی دوخط زمینه هم اندازه که به موازات هم رسم شده است طوری خوشنویسی می کنند که شروع و پایان هر دو سطر در امتداد یک خط عمودی قرار گیرد. فاصله مابین دو سطر بستگی به طول سطرها دارد. اگر طول سطرها کوتاه باشد این فاصله ۹ تا ۱۲ نقطه و در صورتی که طول سطرها زیاد باشد این فاصله تا ۱۵ نقطه متغیر و مجاز است. در هر حال، فاصله دو سطر باید به گونه ای انتخاب شود که در نهایت، وحدت کلی دو سطر به عنوان یک واحد دو سطر حفظ شود. انتخاب جایگاه کشیده ها در قالب دو سطر همانند تک سطر است. با این تفاوت که در این قالب روشهای متنوع و متعددی برای ایجاد تعادل در ترکیب بندی وجود دارد. در این جلسه فقط دو نوع ترکیب بندی که در اولویت ۱ هستند، مورد بررسی قرار می گیرند.

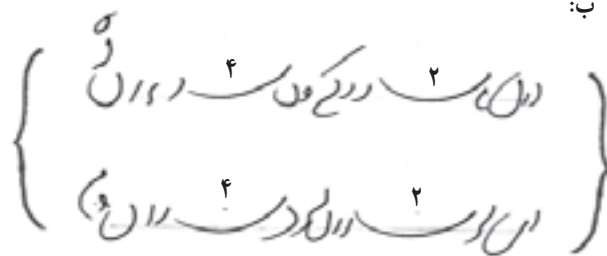
اولویت اول:

الف:

نمونه ۱-۱۹

ب:

نمونه ۲-۱۹

در نمونه های (۱-۱۹ و ۲-۱۹)، بهترین نحوه ترکیب بندی و جایگاه کشیده ها در قالب دو سطر با خطوط ساده نمایش داده شده است.

اگر یک کشیده در هر سطر مورد نظر است بهترین حالت انتخاب کشیده در منطقه ۳ هر دو سطر می باشد (نمونه های ۱-۱۹ و ۳-۱۹).

اگر دو کشیده در هر سطر مورد نظر باشد بهترین حالت انتخاب کشیده‌ها در منطقه‌های ۲ و ۴ هر دو سطر می‌باشد (نمونه‌های ۱۹-۲ و ۱۹-۴).

آیا می‌توانید توضیح دهید چرا این دو نوع ترکیب بندی در اولویت اول قرار دارند؟

رُوی در قباله یک رُوی کُن

خلق بگذار و حن دا جو می کُن

نمونه ۱۹-۳

آتش آن نیست که از عیش و شادمانی و خند و شمع

آتش آن است که در حن من پروانه زد

نمونه ۱۹-۴

تمرین منزل

بیت «زمانه قرعه نو می زند به نام شما خوشا شما که جهان می رود به کام شما» را در ۲ نوع ترکیب بندی اولویت ۱ خوشنویسی کنید.

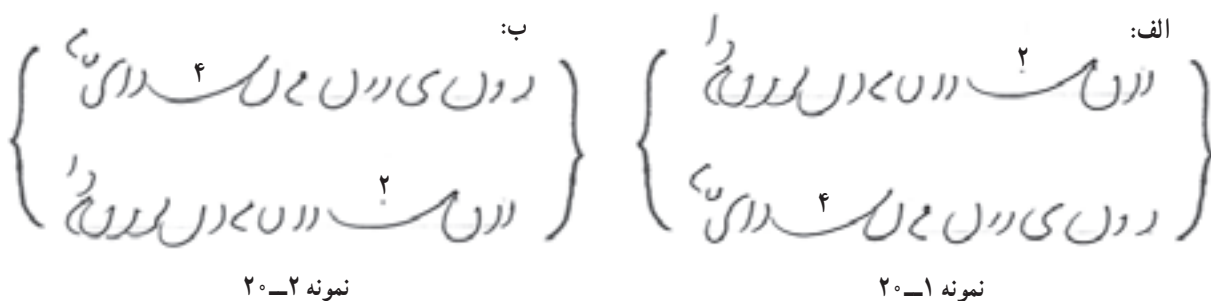
تمرینات کارگاهی

- ۱- از روی تمامی کلمات و اتصالات جدید در سرمشقهای دو سطری این جلسه، سه بار تمرین کنید.
- ۲- از سرمشقهای دو سطری این جلسه، دو بار خوشنویسی کنید.

سرمشقه‌های دو سطری

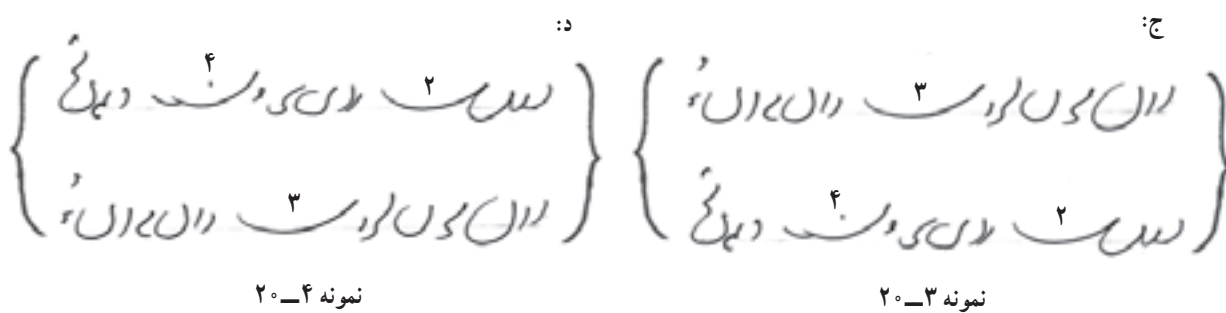
در جلسه نوزدهم با دو نوع ترکیب‌بندی در دو سطرها که در اولویت اول قرار داشتند آشنا شدید و سپس به بررسی و تمرین پرداختید. در این جلسه، انواع ترکیب‌بندی دو سطری را که در اولویت دوم قرار دارند مورد مطالعه، بررسی و تمرین قرار می‌دهیم.

اولویت دوم:

نمونه ۱-۲۰

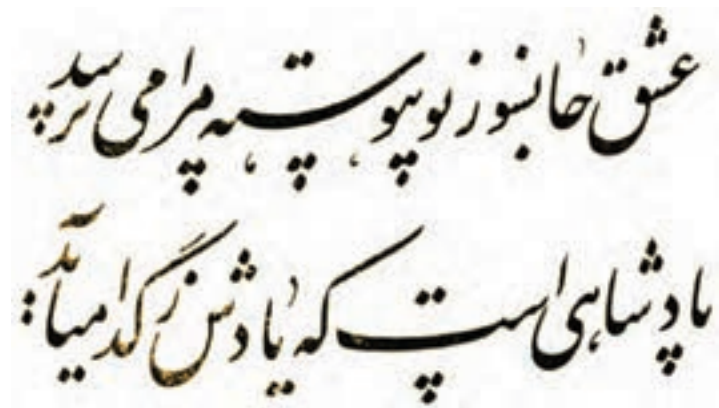
نمونه ۲-۲۰

نمونه ۳-۲۰

نمونه ۴-۲۰

در این بخش، دو نمونه از ترکیب‌بندی دو سطری که از آثار استاد امیرخانی (معاصر) انتخاب شده است، ارائه می‌شود، تا شما فراگیران عزیز با مطالعه دقیق آنها تدابیر و ابتکارات به کار رفته در این نمونه‌ها را مورد بررسی قرار داده و به سؤالات مطرح شده پیرامون هر کدام، با مباحثه و تبادل نظر پاسخ گوید.

نمونه ۵-۲۰ خط استاد امیرخانی

در نمونه (۵-۲۰) در برخی موارد نقطه‌ها حذف و در برخی موارد نقطه‌های اضافی درج شده است. آیا می‌توانید دلیل آن را کشف کرده، توضیح دهید؟
 در سطر اول، تا کشیده «پیوسته» حروف و اجزا با فاصله نوشته شده اما در سطر دوم این فاصله‌ها تا کلمه «است» کمتر شده است و «الف» کلمه «است» بر روی «هی» سوار شده است. علت این اقدام را توضیح دهید. جایگاه و منطقه کشیده‌های دو سطر را با شماره منطقه مربوط مشخص کنید.

کجاست عشق که جان مرا بر آسوز
 وفا و مهر چه شد عطش مهر بانی کو

نمونه ۶-۲۰- خط استاد امیرخانی

در نمونه (۶-۲۰) جایگاه کشیده‌ها را با شماره منطقه مربوط مشخص کنید. (در سطر اول جزء «ست» هم کشیده محسوب می‌شود.)
 ترکیب بندی نمونه (۶-۲۰) را با خطوط ساده نمایش دهید.

تصویر ۱-۲۰- قصار نویسی - نستعلیق - صداقت جباری (معاصر) - قلم و مرکب

تمرین منزل

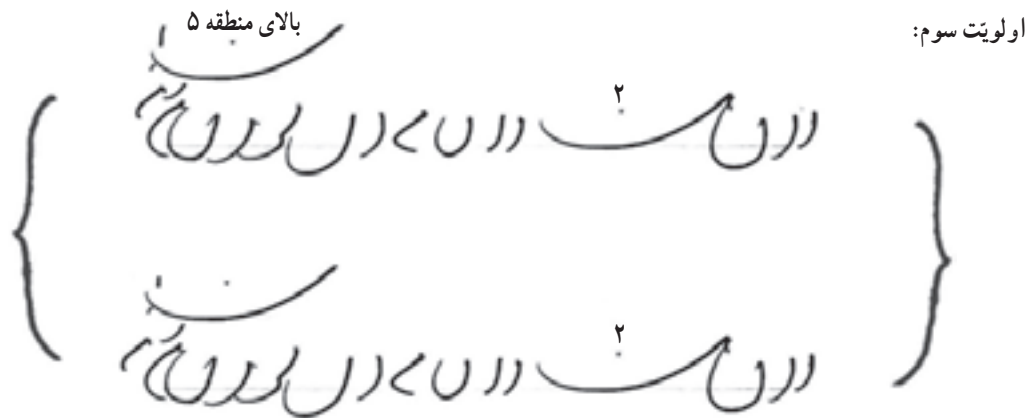
بیت «گل بود و سبزه بود و سرود پرنده بود در آفتاب گرمی شادی دهنده بود» را در یکی از ترکیب‌بندی‌های اولویت ۲ خوشنویسی کنید.

تمرینات کارگاهی

- ۱- هر یک از کلمات و اتصالات جدید سرمشق‌های این جلسه را، دو بار خوشنویسی کنید.
- ۲- از روی سرمشق‌های این جلسه یک بار با دقت خوشنویسی کنید.

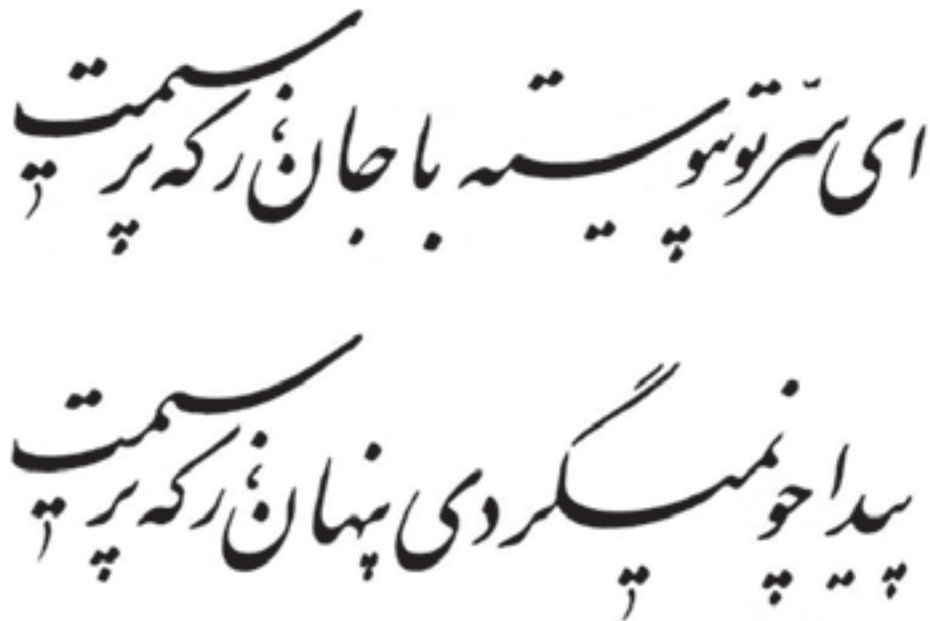
سر مشقهای دو سطری

در این جلسه اولویت سوم از انواع ترکیب بندی دو سطری و توضیحاتی پیرامون سایر موارد ارائه می شود.

نمونه ۱-۲۱

در نمونه (۱-۲۱) اولویت سوم از ترکیب بندیهای دو سطری با خطوط ساده نمایش داده شده است.

نمونه ۲-۲۱- خط استاد امیرخانی

در سرمشق نمونه (۲-۲۱)، چه تمهیداتی به کار رفته است تا دو کشیده کلمات «پیوسته» و «نمیگردی» در زیر هم و منطقه ۲ قرار گیرند؟

اگر در سطر دوم به جای کلمه نمیگردی، کلمه پنهان به صورت کشیده نوشته می‌شد چه اشکالاتی در ترکیب بندی کلی این دو سطری به وجود می‌آمد؟

نکته: در نمونه (۲-۲۱)، حرف «س» در کلمات پرسیمت در هر دو سطر به صورت کشیده نوشته شده است که این عمل نه تنها به ایجاد تعادل در کل ترکیب بندی منجر شده است بلکه آهنگ و ریتم چشم‌نوازی بدان بخشیده است که اگر این کلمات با دندان‌نوشته می‌شد چنین آهنگ موزونی پدید نمی‌آمد.

برخی از اشعار و جملات، در هیچ کدام از ترکیب‌بندیهای مطرح شده تک سطری و دو سطری، قابل اجرا نیستند. این گونه سطرها را در اصطلاح خوشنویسی «سطرها یا ترکیب‌بندیهای ناموافق» می‌گویند که ایجاد تعادل در آنها به وسیله انتخاب کشیده‌های مناسب ممکن نیست. به همین دلیل در چنین مواردی باید با تأمل بیشتر در ترکیب بندی آنها و استفاده از ابتکار و خلاقیت فردی تلاش شود تا تعادل نسبی و هماهنگی قابل قبولی در شاکله کلی آنها ایجاد گردد. بدیهی است که اگر در چنین مواردی ناگزیر به سطر نویسی در قالب تک‌سطری و دو سطری نباشیم از قالبهای دیگر و ترکیب‌بندیهای آزاد بهره می‌گیریم (نمونه ۳-۲۱).

نمونه ۳-۲۱- خط استاد امیرخانی

در برخی موارد خوشنویسان از دو کشیده روی هم در ترکیب‌بندیهای تک سطری و دو سطری و چلیپا استفاده می‌کنند. این عمل می‌تواند در هر نوع ترکیب بندی سطری که قابلیت کشیده‌های روی هم داشته باشد اعمال شود مشروط بر این که تعادل و هماهنگی و آهنگ کلی ترکیب بندی را مخدوش نسازد (نمونه ۴-۲۱).

نمونه ۴-۲۱

نکته: کشیده‌هایی که در بالای منطقه ۵ قرار می‌گیرند به عنوان کشیده‌های فرعی در بسیاری از ترکیب‌بندیهای سطری قابل اجراست (نمونه ۵-۲۱).

نمونه ۲۱-۵- خط استاد امیرخانی

توضیح: حروف تخت کوتاه، چه به صورت متصل و چه به صورت منفرد، می‌توانند جایگزین یک کشیده در سطر باشند. در چنین مواردی بهتر است طول حروف تخت کوتاه اندکی بیش از ۵ نقطه (حدود ۶ نقطه) نوشته شود (نمونه ۲۱-۶).

نمونه ۲۱-۶- خط استاد اخوین

تمرین منزل

مصرع «هر کسی بر حسب فهم گمانی دارد» را با استفاده از کشیده‌های روی هم (موازی) ترکیب‌بندی و خوشنویسی کنید.

تمرینات کارگاهی

- ۱- از اتصالات و کلمات نمونه (۲۱-۴)، دو بار تمرین کنید.
- ۲- سرمشق نمونه (۲۱-۲) را، دو بار خوشنویسی کنید.

آشنایی با چلیپا

چلیپا، یکی از قالبهای رایج در خوشنویسی بویژه خوشنویسی نستعلیق است که در زمانهای گذشته بسیار مورد استفاده خوشنویسان قرار گرفته است. این قالب، یکی از مناسبترین قالبها برای خوشنویسی و اجرای یک قطعه و تابلوی خوشنویسی در یک صفحه بوده است. در این قالب چهار مصرع شعر در چهار خط زمینه هم اندازه به صورت مایل در حدود 45° نسبت به خط افقی خوشنویسی می شود به طوری که شروع و پایان سطر اول با سطر سوم، و سطر دوم با سطر چهارم در یک امتداد عمودی قرار می گیرند. خط زمینه های مایل، به خوشنویسی امکان می دهد که مصرعها را با قلم درشت تر در یک صفحه بنویسد. به همین دلیل یکی از زمینه های پیدایش قالب چلیپا را می توان در حاشیه نویسی کتابها در زمانهای گذشته یافت که مطالعه کنندگان کتاب نظرات خود را در مورد مطالب آن در حاشیه های سفید صفحات می نوشتند و چون عرض این حاشیه ها کم بود به ناچار برای آنکه یادداشتهای در سطرهای طولانی تر نوشته شود سطرها به صورت مایل حاشیه نویسی می شد.

از طرفی، به دلیل آنکه بیشتر آثار نقاشی و خوشنویسی در کتاب آرایبی به کار می رفت و صفحات کتابها معمولاً بزرگ نبودند و نیز با توجه به کمبود کاغذ در گذشته این قالب مورد توجه قرار گرفت و بعدها به طور مستقل برای خلق آثار خوشنویسی به کار رفت تا اینکه در قرنهای دوازده و سیزده هجری، خوشنویسان هنرمند از جمله عبدالمجید درویش طالقانی و علی اکبر گلستانه در شکسته نستعلیق و میرزا غلامرضا اصفهانی و میرحسین در نستعلیق با خلق آثار خوشنویسی در قالبهای آزاد و سیاه مشق، راههای تازه ای پیش پای هنر خوشنویسی گشودند. در این دوره قالب چلیپا تا حدودی به فراموشی سپرده شد و قالبهای آزاد و نو به ویژه سیاه مشقهای هنری مورد توجه قرار گرفت به طوری که تعداد آثار به جا مانده از خوشنویسان بزرگ این دوره در قالب چلیپا، به تعداد انگشتان دو دست نیست. اما در سالهای اخیر انجمن خوشنویسان ایران که رسالت حفظ، گسترش و آموزش خوشنویسی را به موازات آموزش و پرورش بر عهده داشته و دارد قالب چلیپا را به عنوان یکی از قالبهایی که به جهات فنی برای اندازه گیری و ارزیابی مهارت هنرجویان خوشنویسی مناسب است، در برنامه کار خود قرار داد و مهارت در چلیپانویسی را در سطوح بالا (از دوره عالی تا استادی) به عنوان مهمترین بخش در آزمونهای خوشنویسی مطرح نمود.

امروزه این قالب در کنار قالبهای دیگر خوشنویسی و نوآوریهای خوشنویسان هنرمند، کماکان مورد استفاده قرار می گیرد. هر چند کاربرد آموزشی آن بیش از کاربرد هنری مورد توجه خوشنویسان امروزی است.

در ترکیب بندی قالب چلیپا نیز ایجاد تعادل و آهنگ مناسب مهمترین اصل به شمار می رود. برای آشنایی هر چه بیشتر شما با انواع ترکیب بندی در چلیپا، چند نمونه از آثار استادان بزرگ پیشین و معاصر ارائه می شود.

تصویر ۱-۲۲- چلیپای نستعلیق - میرعماد - (قرن ۱۱ هـ)

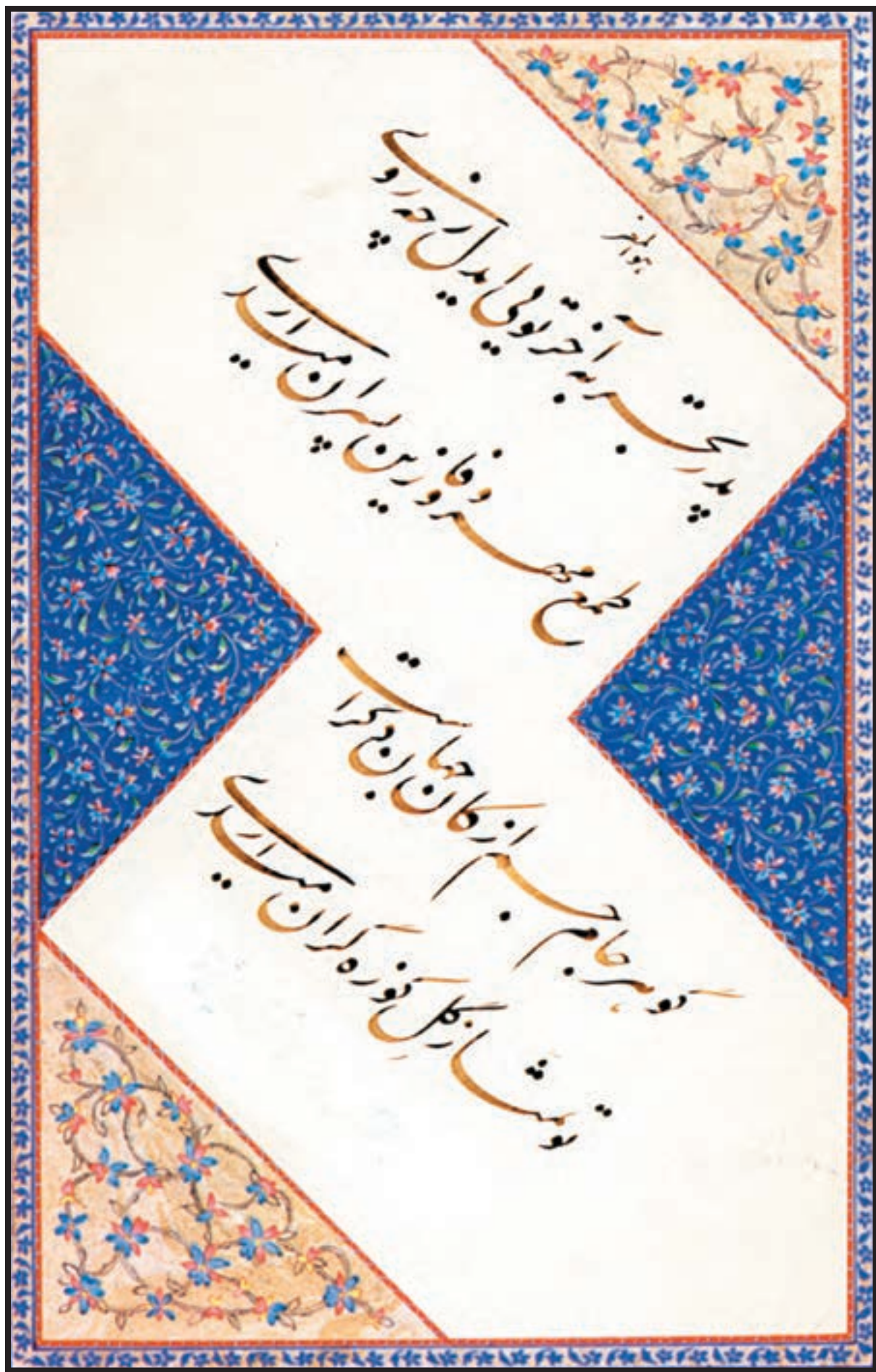

تصویر ۲-۲۲- چلیپای نستعلیق - محمد اسعد یساری به تقلید از میرعماد - (قرن ۱۲ هـ)

تصویر ۲۲-۴- چلیپای نستعلیق - ولی الدین (معروف به عماد روم) - (قرن ۱۲ هـ) - استانبول - ۲۵×۳۸cm

آشنایی با کتابت

کتابت را می‌توان مهمترین قالب خوشنویسی در گذشته به شمار آورد. می‌دانیم که امر مهم و خطیر تکثیر و نسخه‌برداری از کتابها و رسالات و متون مختلف پیش از ورود صنعت چاپ به کشورمان به صورت دستی و به وسیله کاتبان خوش خط و خوشنویس انجام می‌پذیرفت. از این‌رو، خوشنویسان سهم انکارناپذیری در تکثیر و حفظ و نگهداری کتب مختلف و ترویج علوم داشته‌اند که توجه به آن می‌تواند اهمیت امر کتابت را نمایان سازد. نسخه‌برداری از کتابها، رسالات و متون گوناگون را که با خط ریز انجام می‌شده است، در اصطلاح خوشنویسی «کتابت» می‌گویند. هر چند در دوره‌های گذشته به دلیل حجم زیاد کار در اغلب موارد امر کتابت به ناگزیر با سرعت و شتاب همراه بود، با این حال، خوشنویسان بزرگ آثار ارزشمندی از خود به یادگار نهاده‌اند که از جهت خوشنویسی و دقت در کتابت در زمره شاهکارهای هنری به شمار می‌روند بخش عمده این آثار هنری بی‌بدیل، قرآنها، بسیار نفیس و کتابهای شعر را در برمی‌گیرد. با ورود صنعت چاپ به ایران، امر کتابت و نسخه‌برداری به طور کلی متحول شد و این وظیفه خطیر را صنعت چاپ و حروف سربی بر عهده گرفت و از آن پس تنها در اندک مواردی از کتابت دستی استفاده شد. در این دوران فقط برخی از کتابها که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بودند به دست خوشنویسان، کتابت و سپس برای تکثیر به ماشین چاپ سپرده می‌شد که این روند تا به امروز کماکان ادامه دارد. با ورود فن‌آوری چاپ و حروفچینی، فرصتی طلایی برای خوشنویسان فراهم آمد تا فارغ از کتابتها و نسخه‌برداریهایی حجیم، به جنبه‌های تصویری و تجسمی خوشنویسی اهمیت بیشتری داده، خلاقیت، توان، ابتکار و نوآوری خود را در زمینه‌های هنری خوشنویسی به کار گیرند. همین امر موجب شد تا در سالهای اخیر آثار هنری ارزشمندی در زمینه خط و خوشنویسی و ارتباط آن با سایر هنرهای تجسمی همچون نقاشی و گرافیک و غیره پدید آید (که در جلسات بعد در این مورد مطالب بیشتری ارائه خواهد شد).

همچنین این فرصت موجب شد تا خوشنویسان معاصر در جهت تکامل کیفی انواع خوشنویسی، چه در زمینه حروف و کلمات و چه در زمینه ترکیب‌بندی، به تجربیات تازه‌ای دست زنند و به موفقیت‌های چشمگیری نایل آیند. این موفقیتها در کیفیت کتابت نیز تأثیر گذاشت (تصویر ۸-۲۲).

امروزه با استفاده از فن‌آوری رایانه‌ای می‌توان متون و کتابهای مختلف را به خط نستعلیق حروفچینی و کتابت کرد. همچنانکه این مهم در سالهای اخیر از سوی وزارت آموزش و پرورش در برخی از کتابهای درسی صورت پذیرفته است. تعمیم این شیوه در کلیه کتابهای درسی و مجلات و روزنامه‌ها می‌تواند پیامدهای بسیار مثبتی در جهت خوش‌خطی دانش‌آموزان و عموم به همراه داشته باشد. زیرا مطالعه پیوسته کتابها و متنهایی که با خط خوش نوشته شده باشند نوعی مطالعه بصری و مشق نظری غیر مستقیم است که در خوش‌خطی خواندگانش بسیار مؤثر است.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ • الْم نَشْرَحُ لَكَ صَدْرَكَ • وَوَضَعْنَا
عَنكَ وَزَرَكَ • الَّذِیْ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ • وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ • فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ
اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا • فَاِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ • وَالِی رَّبِّكَ فَانصَبْ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ • وَاللّٰتِ وَاللّٰزِیْمٰتِ • وَطُوْرِ سِیْنِیْنَ
وَءَا الْبَلَدِ الْاَمِیْنِ • لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِیْ اَحْسَنِ تَقْوِیْمٍ • ثُمَّ رَدَدْنَاهُ

بخوانی الباقی المصنوع

نظری از عشق خوانی همدراز همسفرانی که کلام استانی سخن خط نباشد

خویش با بختی عالم تعداد جلوه صورت است بند ساری است و خانی که چرخش و دور عالم هستی از آن بختی کنی آن بو
تا طره شادمان بیار و بیار و میآورد و بزبان حال رس انس الفت و مهربانی و نظم و تناسب استواری میدهد بآب لطف و
لطیف میکند و غبار لفظ را از چهره معنی مینویسد تا جمال حقیقت بی پرد و میان کرد و چنین است که چون کلام سمانی سخن عشق
معرفت انجلی خوش تحریر کنند نمایی شکوف در جهان پدید میآورد و دل از عارف غای میرتابد

انجمن خوشبوستان ایران سی چهار سال پیش همچون معبدی برای عالمان کجبه نهر بنیاد کردید و آن زمان جنت لایح
پیوسته با اب این معبد بر بجان باز بودست شادان بکلمه چلیبای شاد بخارید دست اینک هزاران نهر جوی پرورد
سر سبز ایران است بغم چشم بر رقم دارند . مجموعه مرقع کین صین مافعی است که بناسبت نهمین نگاره و بفرستند این
حمایت مقامات نهر دوست زارت ارشاد بر پا کرده که در آن قریب میزبان نهر آفرین لطف قوم چشای خسته را نورین
معنای لطیف الهی بسته امیکشایند . امید که مقبول طبع مردم صاحب نظر قرار گیرد و آری بکشاید تا این سخن که
بجان در قیسم نهر بر و پذیران در و در آن شکوفانی فرهنگ اسلامی این سرزمین بروج تعالی و زینبانی رسیدن پیش
روشن گیر و همچون در عرضه خدمات و سیرت توفیق یابد و این عمر کس صاحب جمال همچنان مبارک وی فرزند خاندان
نهر تا جادون بنما . پاس مبنولان نوزده نهرهای ترشینی رضاعباسی در و در او ان همه بسوسه در ان حساب
که این مقامات کین سه کلی از گلشن با نزهت ایشان است توفیق و زرافزون باری او در او کل ارشاد اسلامی صین
که بناسبت بگزاردی نهمین نگاره نهر و او بآن همه نهر این مجموعه خلعت خود یافت . و سلام خدا بر همه سیکو کاران عالم با

نگارنده
پیشکش
انجمن خوشبوستان
قشای
فرزین

انجمن خوشبوستان ایران

من مسلمانم رقبه ام یکت گل سرخ / جانا نام چشمه فخرم نور ردشت سجاده من
کار نیست شناسایی راز گل سرخ / کار ما شاید این است که در افنون گل سرخ
شناور باشیم کار ما شاید این است که میان گل نیلوفر و قرن رپی آواز حقیقت بدویم
(سراب پیری)

تصویر ۹-۲۲- کتابت نستعلیق - با استفاده از فن آوری رایانه ای

آشنایی با سیاه مشق

در گذشته، حاصل صفحات تمرینی خوشنویسان را که حروف و کلمات در آنها به صورت متوالی و فشرده تکرار می‌شد، «سیاه مشق» می‌گفتند. خوشنویسان، این تمرینات را صرفاً برای کسب مهارت بیشتر و به اصطلاح، گرم کردن دست انجام می‌دادند که به نوعی صرفه‌جویی در مصرف کاغذ را نیز به همراه داشت. به مرور زمان خوشنویسان خلاق و هنرمند دریافته‌اند که برخی از این صفحات دارای زیبایی خاصی هستند و اگر در ترکیب‌بندی این کلمات تکراری بر روی صفحه دقت بیشتری اعمال شود، می‌تواند به خلق آثاری بدیع و زیبا بینجامد. هر چند این نگاه هنری به سیاه مشق ظاهراً از قرن یازدهم هجری کماکان آغاز شده و برخی آثار سیاه مشق به دست آمده از آن دوران نشان دهنده چنین دیدگاهی است، اما نقطه عطف سیاه مشق‌های هنری را بی‌گمان در قرن سیزدهم و در

آثار میرزا غلامرضا و میر حسین باید یافت. در این دوره که با ورود صنعت چاپ به ایران همزمان است، میرزاغلامرضا اصفهانی با هوش سرشار خود دریافت که می‌باید بیش از پیش به جنبه‌های تجسمی و تصویری خط پرداخت. از این رو قالب سیاه مشق را برگزید و به خلق آثاری ماندگار نایل آمد. او پیش و بیش از آنکه به خوانا بودن اثر توجه داشته باشد به زیبایی آنها و ترکیب‌بندی کلمات به مثابه عناصری بصری در صفحه اهمیت می‌داد. از این جهت او را می‌توان آغازگر حرکتی نو در هنر خوشنویسی به شمار آورد که به پیدایش حرکت‌های نوین در دوره معاصر انجامیده است. امکانات نامحدود سیاه‌مشق در ترکیب‌بندیها، موجب شده است که امروزه بسیاری از خوشنویسان نوگرا و خلاق در آفرینش آثار خود به نوعی از آن بهره‌گیرند.

تصویر ۱-۲۳- سیاه‌مشق نستعلیق - میرزا غلامرضا اصفهانی - (قرن ۱۳هـ)

تصویر ۲-۲۳- سیاه مشق نستعلیق - میرزا غلامرضا اصفهانی - (قرن ۱۴ هـ) - ۳۳×۲۰/۵ cm

تصویر ۳-۲۳- نقاشیخط - سیاهمشق نستعلیق - اسماعیل رشوند (معاصر) - مرکب، قلم و ایربراش - ۷۰×۱۰۰cm

تصویر ۴-۲۳- نقاشیخط - سیاهمشق - ایلاسلامیان (معاصر) - گواش - ۴۰×۵۵cm

تصویر ۵-۲۳- نقاشیخط - سیاه‌مشق (بخشی از تابلو) - علیرضا کریمی (معاصر)

تصویر ۶-۲۳- نقاشی خط - گلگشت) - قربانعلی اجلی (معاصر) - مرکب - ۲۳×۳۲/۵cm

تمرین منزل

در یک کادر ۱۵×۱۵cm، عبارت «زندگی رسم خوشایندی است» را به صورت سیاه مشق با ترکیب بندی دلخواه اجرا کنید.

تمرینات کارگاهی

۱- در یک کادر ۱۵×۱۵cm عبارت «آب را گل نکنیم» را به صورت سیاه مشق و با ترکیب بندی دلخواه اجرا کنید.

۲- ترکیب بندی سیاه مشق تصویر ۱-۲۳ را با خطوط ساده نمایش دهید.

تصویر ۷-۲۳- سیاه‌مشق نستعلیق - صداقت جباری (معاصر) - قلم و مرکب